

[7, 105–106]. Дослідник історії Борислава О. Микулич підкреслює, що в березні 1943 р. у Бориславі перебували 13111 поляків, а весною 1945 р. на виїзд до Польщі чекали 9340 осіб. Хоча частина польського населення Борислава почала виїжджати ще в 1944 р., проте, більшість бориславських римо-католицьких парафіян виїхали до Польщі в 1945–1946 рр. Понад 7 тис. з них оселилися у м. Валбжиху, а 2 тис. з них належали 1947 р. до парафії Св. Барбари цього ж місто. Дослідник підкреслює, що, через таку політику радянської влади, кількість населення м. Борислава у 1959 р. зменшилася до 28,6 тис. осіб [7, 108] і це тоді, як 1944 р. вона сягала 29,3 тис. [6, 24].

Водночас у місті відновлювався сталінський тоталітарний режим, основною метою якого була якнайшвидша його «радянська» й інтеграція до загально-союзної системи. Тривала й збройна боротьба з підпіллям ОУН. Сталінський режим використовував найжорстокіші методи для подолання спротиву своїй політиці – розстріли, арешти, репресії та депортації. Так, упродовж 1944–1953 рр. органами НКВС знищені понад 50 воїнів УПА, які були вихідцями з Борислава та Східниці [8, 170–175]. Натомість повстанці знищили з серпня 1944 до 1953 рр. майже 90 осіб – представників цивільної радянської влади, міліції та «яструбків» [8, 154–157]. Незважаючи на таке протистояння національно-свідомого населення Борислава, радянська влада намагалася будь-якими методами зупинити цей супротив. Так, упродовж повоєнного десятиліття радянськими внутрішніми органами були арештовані та депортовані (переважно до Сибіру) біля 680 осіб [8, 175–192]. Її жертвами переважно ставали представники місцевої інтелігенції, духівництва та ті, хто якимось чином співробітничав із ОУН-УПА. Більшість із постраждалих «померли» у в'язницях НКВС та на засланні.

Отже, можна стверджувати, що населення Борислава зробило вагомий внесок у відновлення економічного потенціалу міста впродовж першого повоєнного десятиліття. Саме завдяки зусиллям бориславців, а не радянської влади, в цей час були досягнуті довоєнні показники розвитку економіки міста, які на початку 1950-х р. збільшилися майже удвічі. Звісно, такі досягнення зараховували собі представники радянської влади, адже саме вони, незважаючи на соціальні умови населення, жорстокими методами спонукали його до досягнення поставленої мети – повної «радянської» суспільства. Це негативно позначилося на соціально-економічному становищі населення, змушуючи його до організації національно-визвольного руху, під проводом УПА і підпіллям ОУН. Безперечно, подані матеріали, далеко не повністю відображають усі реалії життя бориславців означеної доби, що вимагає подальшого вивчення проблеми.

1. Дмитриченко В., Низовой Д. Борислав // *История городов и сел Украинской ССР. Львовская область.* – К., 1978.
2. Патин В.М. *Наші бориславці.* – Львів, 1953.
3. Бойко Г., Дмитрієнко В., Соловчук Р. *Борислав. Соціально-економічні нариси.* – Львів, 1986.
4. Іваницький Є., Михалевич В. *Історія бориславського нафтопромислового району в датах, подіях і фактах.* – Дрогобич, 1995.
5. *Борислав: минуле і сучасне: Зб. ст. Першої наук. іст.-краєзн. конф. до 610-ї річниці першої писемної згадки про Борислав / Упор. О. Микулич.* – Дрогобич, 1998.
6. Мільман Л. *З історії єврейської общини міста Борислава // Борислав: минуле і сучасне...*
7. Микулич О. *Римо-католицькі костели м. Борислава та їх парафіяни під час Другої світової війни та в перші повоєнні роки // Матеріали наукового семінару моло-*

дих вчених «Україна – Польща: уроки Другої світової війни» (27 лютого 2003 р.) та IV міжнародної наукової конференції молодих вчених «Україна – Польща: шлях до Європейської співдружності» (15–16 травня 2003 р.). – Тернопіль, 2003.

8. Тарнавський Р., Микулич О. *Книга пам'яті бориславців та східничан.* – Дрогобич, 2004.
9. *Збори виборців-переселенців у Бориславі // Радянське слово.* – 1946. – № 251.
10. Стукалов В.К., Григор'ян В.С. *Передовики нафтової промисловості УРСР.* – К., 1951.

Nanivska M.Ī. Contribution of Borislav population in the post-war reconstruction of the city economic potential (the 1944–1953th). In the study on the basis of worked out historiography are analysed the peculiarities of people life and activities their contribution to the Borislav economic potential reconstruction in the early postwar decades. It is determined that due to Borislav people's efforts, not by the Soviet regime, in the early postwar years were reached pre-war economic performance of the city, while that the residents social and economic situation was extremely difficult because of ideological pressure, repression, deportations etc.

Key words: Borislav city, socio-economic status, boryslavtsi, oil industry.

О. С. Сидорович

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТОВАРАМИ МАСОВОГО СПОЖИВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МІСЬКІВ СІЛ УРСР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940 – НА ПОЧАТКУ 80-х рр.

Стаття покликана актуалізувати проблему забезпечення товарами масового споживання мешканців села в УРСР у другій половині 1940 – на початку 80-х рр. Здійснена спроба проаналізувати роль споживчої кооперації України у цьому процесі, виокремити причини перманентного товарного дефіциту в сільській місцевості УРСР повоєнного періоду.

Ключові слова: товарне забезпечення, споживча кооперація, післявоєнний період.

Згідно основного закону – Конституції, Україна є соціальною державою. Ця константа передбачає вільний доступ людей до різноманітних соціальних благ – освіти, медичного обслуговування, доступу до товарів масового споживання. Очевидно, що сьогодні ці декларації розходяться із дійсністю і необхідно шукати шляхи подолання цього розриву. На нашу думку, корисним у цьому аспекті можуть бути уроки минулого, які дозволять зробити адекватні висновки, врахувати позитивний досвід і уникнути помилок попередників. Відтак, ми маємо намір зосередити увагу на діяльності споживчої кооперації радянської України повоєнного періоду в галузі забезпечення сільського населення товарами масового споживання, адже саме через мережу Укоопспілки населення села задовольняло більшість споживчих потреб. Діяльність споживчої кооперації УРСР у післявоєнний період вже була предметом розгляду окремих дослідників, проте в цьому контексті як самостійний предмет дослідження вона поки що не виступала [1].

Відразу слід зауважити, що споживча кооперація України завжди мала переважно аграрний характер, але це була природна характеристика, бо Україна довгий час залишалась країною із переважно сільським населенням. У радянські часи «аграрний характер» споживчої кооперації починав набувати рис цілеспрямованої політики. Держава використовувала мережу Укоопспілки у підтримці експериментів на селі. Переломним моментом в цій політиці була суцільна колективізація, що встановила вектор розвитку села на наступні десятиліття і визначила затребуваність споживчої кооперації для нового, колективізованого села. Так, у вересні 1935 р. була прийнята постанова ЦК ВКП(б) та РНК «Про роботу споживчої кооперації на селі», згідно якої, споживча кооперація УСРР зосередила

діяльність винятково на обслуговуванні сільського населення [2, 380]. Подальші заходи державних і партійних органів ще більше «заганяли» інфраструктуру споживчої кооперації України в аграрний сектор. Повною мірою ця «політика» радянської влади щодо споживчої кооперації виявила себе вже у повоєнний період, коли кількісно масштаби діяльності Укоопспілки зросли в рази, а свою увагу вона зосередила лише на обслуговуванні потреб села.

Після закінчення Другої світової війни населення країни зіткнулось із гострим товарним дефіцитом. Не вистачало найнеобхідніших продуктів харчування і товарів першої необхідності. За цих умов, держава, щоб полегшити становище міського населення, вирішила використати можливості споживчої кооперації. Ці наміри втілювались у постанові Ради Міністрів УРСР від 9 листопада 1946 р. «Про розгортання кооперативної торгівлі в містах і селищах продовольчими і промисловими товарами і збільшення виробництва харчової продукції та товарів широкого вжитку кооперативними організаціями», а також у постанові «Про заходи по розширенню торгівлі споживчої кооперації в містах і робітничих селищах» від 10 липня 1948 р. Проте, село і надалі залишалось основною сферою діяльності споживчої кооперації України. Так, станом на 1966 р., із 45,5 млн. населення України, споживча кооперація обслуговувала 20,4 млн. селян і 4,8 млн. – міщан. Державна торгівля обслуговувала населення обласних центрів, великих міст обласного підпорядкування, шахтарських і промислових селищ, де були великі промислові підприємства (шахти, металургійні комбінати). Споживча кооперація обслуговувала майже все сільське населення, невеличкі міста і селища міського типу. Априорі рівень життя і стан забезпечення основними соціальними благами в сільській місцевості був нижчим, ніж у місті. З початком хрущовських реформ, спрямованих на «соціалізацію» економіки, збільшення виробництва товарів групи «Б» і підвищення уваги до економічних та соціальних проблем села, з'явилась і постійно педалювалась у багатьох доповідях, постановках та публікаціях ідеологема про необхідність подолання істотних відмінностей між містом і селом, що розглядалась як основна умова побудови комуністичного суспільства. В цій політиці одна з головних ролей відводилася споживчій кооперації, яка покликана була, в першу чергу, підтягнути кількісно й якісно рівень забезпечення товарами у сільській місцевості.

На жаль, не дивлячись на ці наміри та гучні декларації, «другорядність» села чітко прослідковується в державній політиці у сфері забезпечення товарами масового споживання. В повоєнні роки населення українського села не могло отримати найнеобхідніших товарів. Про це свідчать протоколи засідань уповноважених споживчих товариств та райспоживспілок. Так, збори уповноважених Галицького споживчого товариства (дільниця у с. Крути) на Чернігівщині постановили роботу правління товариства визнати незадовільною, через вади в роботі крамниці: відсутність необхідних товарів, продаж з-під прилавку, часта відсутність на робочому місці продавців [3, 18]. На зборах пайовиків Талалаївського сільського споживчого товариства в хуторі Хомівка, селяни висловлювали незадоволення несвоєчасним завезенням до крамниці хліба, відсутністю ялових і кирзових чобіт, пива, води тощо [4, 47]. На зборах пайовиків с. Леонідівка Лосинівського споживчого товариства селяни жалілись на відсутність у продажу вкрай необхідних будівельних матеріалів: шиферу, заліза, цвяхів, а також взуття як дитячого, так і дорослого [4, 87]. Мешканці с. По-

гребець Талалаївського споживчого товариства нарікали на відсутності теплої трикотажної білизни, робочого одягу і взуття, за якими вони були змушені їздити в найближчі райцентри і без яких неможливо колгоспникам вийти в поле на збирання буряка та картоплі. Нарікання на відсутність необхідних споживчих товарів у виступах і питаннях на зборах уповноважених споживчих товариств ми зустрічаємо майже в кожному проаналізованому документі.

Причиною постійного товарного дефіциту на селі, навіть порівняно з містом, була дискримінація споживчої кооперації як основної товаропровідної системи під час розподілу ринкових фондів товарів. Ця тенденція повторювалась із року в рік, не дивлячись на постійні листи керівництва Укоопспілки до уряду і ЦК КПУ, з проханням збільшити обсяги товарних фондів для села. Так, голова правління Укоопспілки Ф. Колесник у листі до першого секретаря ЦК КПУ М. Підгорного відзначав, що уряд, за розподілу ринкових фондів товарів між містом і селом, більшу частину фондів різних груп товарів направляв до міста, при цьому жодним чином не аргументуючи подібний диспаритет [5, 3]. І навіть більше, ті фонди, які виділялись для села, не завжди потрапляли на полиці сільських крамниць, через зрив поставок окремими промисловими підприємствами. Так, у письмовій претензії до промислових підприємств, за підписом директора об'єднання Укоопгалантерейкультторг А. Сіроштана відзначається, що вони періодично зривають поставки законтрактованої продукції, що викликає перманентний дефіцит культурно-побутових товарів у сільській місцевості [6, 72]. Пізніше, 1968 р. у листі голови правління Укоопспілки до голови уряду УРСР В. Щербицького знову було поставлене питання про нерівномірність розподілу товарних фондів між містом і селом. Згідно цього документу, правління Укоопспілки вважало неправильним, коли протягом багатьох років питома вага фондів на товари культурно-побутового і господарського призначення для села, при розподілі, залишалася на низькому рівні, без врахування випереджаючих темпів росту товарообороту на селі, порівняно з темпами росту державної торгівлі [6, 72]. Також у листі зазначалося, що споживча кооперація, обслуговуючи 55,8% населення України, отримувала фонди на холодильники для села в 19,5 %, пральних машин – 30 %, телевізорів – 38,5 %. Завершувався цей лист проханням розглянути питання про додаткове виробництво товарів на 1968 р. і зобов'язати Міністерство торгівлі УРСР розглянути пропозиції правління Укоопспілки про додаткове виділення для продажу сільському населенню товарів за рахунок фондів державної торгівлі [6, 75]. 1974 р. у матеріалах для доповіді в ЦК КПУ керівництво споживчої кооперації УРСР визнавало наявність перманентного дефіциту не лише товарів народного споживання, але й товарів господарського призначення та будівельних матеріалів [7, 11].

Варто відзначити, що село недоотримувало товарів не лише по промисловій групі, але й продовольчій. Так, у довідці по об'єднанню «Укрм'ясорибторг» про розподіл фондів риби та м'ясних виробів між державною торгівлею та системою споживчої кооперації питома вага села у споживанні різних товарів даного типу була на рівні 36–40% [8, 2]. Фонди промислових товарів, що виділялись системі споживчої кооперації для зустрічного продажу не відповідали обсягам закупівель сільськогосподарської продукції. Причому промислова продукція часто постачалась із значним запізненням. Так, 1954 р., при закупці продукції скотарства на суму в 3045 млн. крб., на село

було поставлено товарів виробничого призначення для тваринництва і концентрованих кормів на суму 2000 млн. крб. [9, 11]. Недоохоплення купівельних фондів населенням призвело до збільшення надмірних заощаджень населення із знову ж таки переважно в сільській місцевості. Протягом 1971–1974 рр. залишки готівки лише в ощадних касах збільшились на 75,3%, в тому числі у сільській місцевості – на 85,3%. Зростали також обсяги готівки на руках у населення [10, 151].

Варто відзначити, що недоотримання селом товарів носило системний характер протягом всього досліджуваного періоду і спроби керівництва споживчої кооперації України вирішити проблему товарного дефіциту в сільській місцевості так і не увінчались успіхом. У рішеннях всіх чергових з'їздів комуністичної партії та пленумів ЦК постулювалось завдання підвищити товарооборот у державній і кооперативній торгівлі та підняти культуру обслуговування населення, проте планова милітаризована економіка, орієнтована на зовсім інші завдання, а не на задоволення щоденних потреб людей, не здатна була оперативно вирішувати поставлені партією завдання. Як свідчить довідка про відсутні товари в кооперативній мережі, датована 1974 р., на жодну із груп товарів заявка Укоопспілки не була повністю задоволена. Загалом, за різними товарами, виконання заявок становило від 10 до 70% [11, 98–100].

Таким чином, серед основних причин недостатнього товарного забезпечення сільської місцевості в повоєнний період можна назвати свідому дискримінацію трудівників села розподільчими державними органами влади. Архівні матеріали підтверджують, що для потреб села, не враховуючи ні рівень грошових доходів, ні кількість населення, виділялося менше ринкових товарних фондів, ніж для міста. Крім цього, слід назвати й низький рівень виробництва товарів народного споживання в радянській плановій економіці, яка, не дивлячись на певний поворот до потреб людей, що розпочався в період відлиги, все ж залишалась орієнтованою на виробництво товарів групи «А».

1. Клок В. *Розвиток споживчої кооперації в УРСР в кінці 1960 – на початку 1970-х рр.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>; Михальський Ю. *Вплив реформи А.Косигіна на розвиток української споживчої кооперації* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>; Кендус О. *Криза системи споживчої кооперації УРСР в кінці 1970-х – на початку 1980-х рр.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
2. *Історія споживчої кооперації України: Підручник / М. Аліман та ін.* – Л., 1996.
3. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОУ), ф. 296, оп. 8, спр. 52.*
4. *Відділ забезпечення збереженості документів Держархіву Чернігівської обл. в м. Ніжині, ф. 6334, оп. 2, спр. 72.*
5. *ЦДАВОУ, ф. 296, оп. 8, спр. 2228.*
6. *ЦДАВОУ, ф. 296, оп. 8, спр. 2825.*
7. *ЦДАВОУ, ф. 296, оп. 8, спр. 4277.*
8. *ЦДАВОУ, ф. 296, оп. 8, спр. 3218.*
9. *ЦДАВОУ, ф. 296, оп. 8, спр. 815.*
10. *ЦДАВОУ, ф. 296, оп. 8, спр. 4420.*
11. *ЦДАВОУ, ф. 296, оп. 8, спр. 4277.*

Sydorovych O.S. Providing of rural population by consumer goods in Ukraine in the second half of the 1940th – beginning of 1980th. In the article the problem of providing by the consumer goods in Ukrainian villages in the second half of the 1940th – beginning of the 1980th years. The attempt to analyze the role of the Ukrainian consumer cooperation in this process, to define the causes of permanent trade deficit in rural areas in the postwar period.

Key words: sale of goods, consumer cooperatives, the postwar period.

О. М. Каковкіна

БОЛГАРСЬКИЙ НАПРЯМ РАДЯНСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ ТА УКРАЇНА (друга половина 1940-х рр.)

Проаналізовано деякі гуманітарні аспекти радянсько-болгарських відносин у другій половині 1940-х рр. з погляду нових завдань радянської пропаганди стосовно Болгарії, на прикладі України. Ключові слова: СРСР, Болгарія, Україна, радянсько-болгарські відносини, пропаганда, культура.

Радянсько-болгарські відносини після подій вересня 1944 р. у Болгарії отримали нові засади та принципи розвитку, а радянське керівництво реалізувало завдання максимально швидкого включення Болгарії до системи власного впливу та контролю. Важливе місце у цьому процесі мало належати Україні, тривалий час пов'язаної з Болгарією географічно й історично. Крім політичних, економічних чинників впливу, використовувалася сфера гуманітарних контактів – наукових, освітніх, мистецьких. Координування міжнародної діяльності з московського центру передбачало становлення розлогої мережі союзних осередків, з-поміж яких, українські посідали важливе місце, зважаючи на тривалу практику включення українського сегменту до розвитку відносин з болгарськими комуністами-політемігрантами.

Українські радянські дослідники та їх болгарські колеги активно вивчали радянсько-болгарські та українсько-болгарські зв'язки, але, з ідеологічних та методологічних причин, без пропагандистської складової з їх змісті. Численні напрацювання вітчизняних вчених, насамперед, П. Соханя, М. Знаменської, В. Захаржевської, Г. Попова, В. Бойко, В. Чернія, М. Турівненка та ін., узагальнюють значний джерельний матеріал та розкривають особливості цього періоду відносин у гуманітарній сфері в контексті вільних дружніх відносин між СРСР та Болгарією. Тема окремих напрямів радянської зовнішньополітичної пропаганди, зокрема стосовно Болгарії, за участю республіканських осередків, залишається без уваги сучасних дослідників, зокрема вітчизняних. Певним винятком можна вважати статтю Л. Чернявського, присвячену профспілковій пропаганді у зовнішній політиці СРСР у 1945–1956 рр. [1]. Серед сучасних болгарських науковців відзначимо праці І. Баєвої [2], С. Недева [3] та особливо Ц. Кьосевої [4–6], присвячені радянській пропаганді на теренах Болгарії досліджуваного періоду в політичному зрізі, але без виокремлення української складової, що притаманне і працям російських вчених [7–9].

В історичному та методологічному сенсі напрацювання останнього двадцятиріччя розкривають особливості радянської пропаганди на різних етапах розвитку тоталітарної держави та дають можливість апробації теоретичних узагальнень, зокрема на прикладі болгарського напрямку радянської пропаганди [9–11]. Відзначимо наявні дослідження проблеми інформаційних воєн М. Волковського, І. Панаріна, Т. Почепцова, де пропаганда розглядається як їх складова й аналізується радянська практика інформаційних воєн у зовнішній політиці.

В основі цього дослідження – проблема місця України у формуванні нової пропагандистської системи СРСР, становлення структури на регіональному (республіканському) рівні, механізм реалізації пропагандистських моделей. Безпосереднім предметом уваги стали деякі аспекти гуманітарних відносин, предствлені діяльністю Українського товариства культур-